

सन् २०२४ को मानव अधिकार उल्लङ्घन सूचकाङ्क, नेपाल

यस खण्डमा नेपालका सात ओटै प्रदेशहरूमा शारीरिक हिंसाका घटनाहरूसँग सम्बन्धित मानव अधिकार उल्लङ्घन सूचकाङ्क (Human Rights Violence Index - HRVI) प्रस्तुत गरिएको छ। सन् २०२४ मा इन्सेकद्वारा सङ्कलित घटनाको तथ्याङ्कका आधारमा यसको गणना गरिएको हो। यो सूचकाङ्क २०२३ का लागि व्युत्पन्न समान सूचकाङ्कहरूसँग तुलना गरिएको छ। HRV एक मिश्रित सूचकाङ्क हो, जसले मानव अधिकार उल्लङ्घनको सन्दर्भमा नेपालका सात ओटा प्रदेशहरूको सापेक्ष स्थिति पहिचान गर्न मद्दत गर्दछ। विश्वव्यापी रूपमा, मानव अधिकारको सूचकाङ्क तयार गर्न विभिन्न विधिहरू उपलब्ध छन्। उदाहरणका लागि विश्वव्यापी मानव अधिकार सूचकाङ्क (<https://huridocs.org/resource-library/human-rights-research-databases/universal-human-rights-index/>), मानव अधिकार मापन प्रयास/पहल (<https://humanrightsmeasurement.org/>), मानव स्वतन्त्रता सूचकाङ्क २०२१ (वास्क्वेज, म्याकमहोन, मर्फी र स्नाइडर, २०२१) र आन्तरिक हिंसा सूचकाङ्क : विकासोन्मुख देशहरूमा आन्तरिक हिंसा र अपराधको समग्र तथा मात्रात्मक उपाय (फेइन्डुनो, गोजोन र वाग्नर, २०१६) हुन्। संयुक्त राष्ट्रसङ्घ (२०१२) ले मानव अधिकार सूचकहरूको मापन र कार्यान्वयनका लागि विस्तृत मार्गनिर्देशन गरेको छ।

इन्सेकले तल्लो तहसम्म नियमित अनुगमन गरेर राज्य र अन्य पक्षबाट भएका मानव अधिकार उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाहरू सङ्कलन गर्ने गर्छ। तसर्थ, यस खण्डमा प्रस्तुत गरिएका सूचकाङ्कहरूले मानव अधिकार परिपूर्ति सूचकाङ्क नभएर मानव अधिकार उल्लङ्घन सूचकाङ्कलाई प्रतिनिधित्व गर्दछन्। यहाँ मानव अधिकार उल्लङ्घन सूचकाङ्क

निर्माण गर्न फेइन्डुनो, गोजोन र वाग्नर (२०१६) ले प्रयोगमा ल्याएको मानव अधिकार उल्लङ्घन सूचकाङ्कको विधिलाई अनुसरण गरिएको छ, जसले घटनामा आधारित तथ्याङ्क र हिंसाको दर दुवैलाई समेटेछ। सन् २०२४ मा इन्सेकले १४ ओटा शीर्षक/क्षेत्र (Domain) अन्तर्गत ५३ ओटा सूचकहरू निर्धारण गरी मानव अधिकार उल्लङ्घनका तथ्याङ्क सङ्कलन गरेको थियो। यी सूचकहरूमध्ये ठूलो सङ्ख्या (४९ ओटा सूचकहरू) भौतिक प्रकृतिको हिंसा विशेषगरी शारीरिक हिंसाका घटनाहरूसँग सम्बन्धित छन्। जसलाई १२ ओटा विभिन्न क्षेत्रहरूमा सङ्गठित गरिएको छ। ती क्षेत्रहरूमा अपहरण, गिरफ्तारी, कुटपिट, बाल अधिकार, जेलमा मृत्यु, हिरासतमा मृत्यु, अमानवीय व्यवहार, घाइते, हत्या, धम्की, भेला हुने अधिकार र महिला अधिकार रहेका छन्। ४९ ओटा सूचकहरूमध्ये चार ओटा आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारको उल्लङ्घन र जातीय भेदभावसँग सम्बन्धित छन्। यस विश्लेषणमा शारीरिक प्रकृतिको मानव अधिकार उल्लङ्घनका सन्दर्भमा नेपालका सात ओटा प्रदेशको तुलनात्मक स्थिति फलकाउन शारीरिक हिंसाका सूचकहरू मात्र समावेश गरिएको छ। शारीरिक प्रकृतिको मानव अधिकार उल्लङ्घनलाई बुझ्नु महत्वपूर्ण छ किनकि यो मानिसहरूको शारीरिक सुरक्षाको विरुद्धमा छ। त्यसैले सामाजिक-आर्थिक-सांस्कृतिक अधिकारको उल्लङ्घन (अन्तर्जातीय विवाह, छुवाछुत, सम्पत्ति स्वामित्वको अधिकार) सम्बन्धी तीन ओटा सूचकहरूलाई विश्लेषणबाट हटाइएको छ। यसका अतिरिक्त बाल अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत सामाजिक-सांस्कृतिक प्रकृतिका एउटा सूचक बालविवाह पनि विश्लेषणमा समेटिएको छैन। यी सूचकहरूका बारेमा सङ्कलित तथ्याङ्कहरू पनि आशा गरिए भन्दा निकै कम भएको देखिन्छ।

माथि उल्लेख गरिएका चार ओटा सूचकहरू हटाएपछि विश्लेषणमा समावेश गरिएका कूल

सूचकहरूको सङ्ख्या ४९ हुन्छ। त्यसैले, घरेलु हिंसाका सन्दर्भमा “पछिल्लो १२ महिनाको अवधिमा आफ्ना यौन साथी (intimate partner) हरूबाट शारीरिक र यौन हिंसा भोगेका १५-४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाको प्रतिशत” नेपाल जनसाङ्ख्यिक स्वास्थ्य सर्वेक्षण २०२१ (स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय [MoHP] नेपाल लगायत, २०२३) बाट व्युत्पन्न गरिएको छ। यो तथ्याङ्क पनि शारीरिक प्रकृतिको हिंसा जस्तै शारीरिक र यौन हिंसालाई प्रतिबिम्बित गर्दछ।

विभिन्न शीर्षक अन्तर्गतका सूचकहरूद्वारा अरूलाई शारीरिक रूपमा चोट पुऱ्याउने नियतसहित गरिएका प्रत्यक्ष आक्रमणबाट उत्पन्न अवस्था (कुटपिट, अमानवीय व्यवहार, घाइते, हत्या, विद्यालयमा दिइने शारीरिक सजाय आदि), गिरफ्तारी (अपहरण, गिरफ्तारी, बेचबिखन), यौन आघात (यौन दुर्व्यवहार, बलात्कार, बलात्कार प्रयास), राजनीतिक स्वतन्त्रतामा अवरोध (गिरफ्तारी, लाठीचार्ज, भेला हुने अधिकार), जेलको अवस्था र अपर्याप्त सेवा (जेल तथा हिरासतमा मृत्यु र प्रसूती सेवाको अभावमा मृत्यु) र यस्तै अन्यलाई समेटिएको छन्। घटनाका अभियुक्त राज्य र अन्य पक्ष दुवै हुन सक्छन्।

सूचकाङ्कको संरचना

माथि उल्लेख गरिए अनुसार यो सूचकाङ्क फेडन्डोनो, गौजोन र वाग्नर (२०१६) द्वारा अधि सारिएको विधिलाई अवलम्बन गरी निर्माण गरिएको छ। फेडन्डोनो र साथीहरूले सन् २०१२ मा १ सय ३० ओटा विकासोन्मुख देशका लागि आन्तरिक हिंसाका सात ओटा समूहसँग सम्बन्धित विभिन्न सूचकहरू प्रयोग गरी आन्तरिक हिंसाको सूचकाङ्क (IVI) निर्माण गरेका थिए। मानव विकास सूचकाङ्क (Human Development Index- HDI) निर्माणका लागि प्रचलित सूत्र प्रयोग गरी ती सूचकाङ्क निर्माण गरिएको थियो। मानव विकास सूचकाङ्कले विभिन्न इकाइहरूमा प्रस्तुत गरिएका तथ्याङ्कलाई सामान्य र तुलनात्मक बनाउन मानकीय आधार दिन्छ। यो सूत्र जसलाई “न्यूनतम/अधिकतम” विधि भनिन्छ, निम्न अनुसार रहेको छ :

$$\text{Index} = 100 \times \frac{(\text{Variable Value} - \text{Min})}{(\text{Max} - \text{Min})}$$

सूत्रमा प्रयोग चर मान (Variable value) ले सूचकको मूल्यलाई जनाउँछ, जुन घटनाहरूको वास्तविक गणना वा सर्वेक्षणबाट प्राप्त वास्तविक मूल्य हो। ‘न्यून’ (Min) र ‘अधिक’ (Max) ले ‘न्यूनतम’ र ‘अधिकतम’ मानलाई जनाउँछ। सात ओटा प्रदेशहरूमा अवलोकन गरिएको ‘न्यूनतम’ र ‘उच्चतम’ मूल्यलाई प्रतिनिधित्व गर्न ‘न्यूनतम’ र ‘अधिकतम’ मान प्रयोग गरिएको छ। सूचकाङ्कको मान न्यूनतम ० देखि अधिकतम १०० सम्म हुनेछ। यदि कुनै चर (चर मान) का लागि अवलोकन गरिएको मूल्य न्यूनतम मान बराबर छ भने सूचकाङ्कको मान ० हुन्छ। अर्कोतर्फ यदि कुनै चर (चर मान) का लागि अवलोकन गरिएको मूल्य अधिकतम मान बराबर छ भने सूचकाङ्कको मान १०० हुन जान्छ। अन्य अवलोकन गरिएका मूल्यहरूका लागि सूचकाङ्कको मान ० र १०० का बीचमा हुन आउँछ।

सूचकाङ्कको निर्माणमा अर्को चरण भनेको अङ्कभारको प्रयोग गरेर सूचकहरूको मूल्य सम्मिलन गर्नु हो। फेडन्डोनो, गौजोन र वाग्नर (२०१२६) द्वारा निर्धारण गरिएको नियमलाई अनुसरण गर्दै प्रत्येक क्षेत्र (domain) लाई $1/(D \times n)$ को समान अङ्कभार दिइएको छ, जहाँ ‘D’ भनेको क्षेत्रहरूको सङ्ख्या हो र ‘n’ भनेको प्रत्येक क्षेत्रमा सूचकहरूको सङ्ख्या हो। यस नियम अनुसार, एकल सूचकका साथ कुनै पनि क्षेत्रको अङ्कभार $1/12$ वा $1/(12 \times 9)$ का रूपमा दिइएको छ। यहाँ एकल सूचक (अपहरण, गिरफ्तार, कुटपिट, जेलमा मृत्यु, हिरासतमा मृत्यु, र धम्की) सहित ६ ओटा क्षेत्र छन्। बाँकी ६ ओटा क्षेत्र (महिला अधिकार, बाल अधिकार, अमानवीय व्यवहार, घाइते, हत्या र भेला हुने अधिकार) मा एकभन्दा बढी सूचक छन्। प्रत्येक क्षेत्रमा तोकिएको अङ्कभार तालिका नं. ३.१ मा दिइएको छ।

नतिजाहरू

अध्ययनको नतिजाले शारीरिक हिंसामा प्रतिबिम्बित हुने मानव अधिकार उल्लङ्घनको समग्र सूचकाङ्क (अङ्क) का आधारमा, सन् २०२४ मा, बागमती प्रदेश शारीरिक मानव अधिकार उल्लङ्घनको ६६.१८ सूचकाङ्क मूल्यसहित सबैभन्दा उच्च स्थानमा रहेको देखाएको छ भने दोस्रो स्थानमा लुम्बिनी प्रदेश

तालिका ३.१ क्षेत्रगत अड्कभार

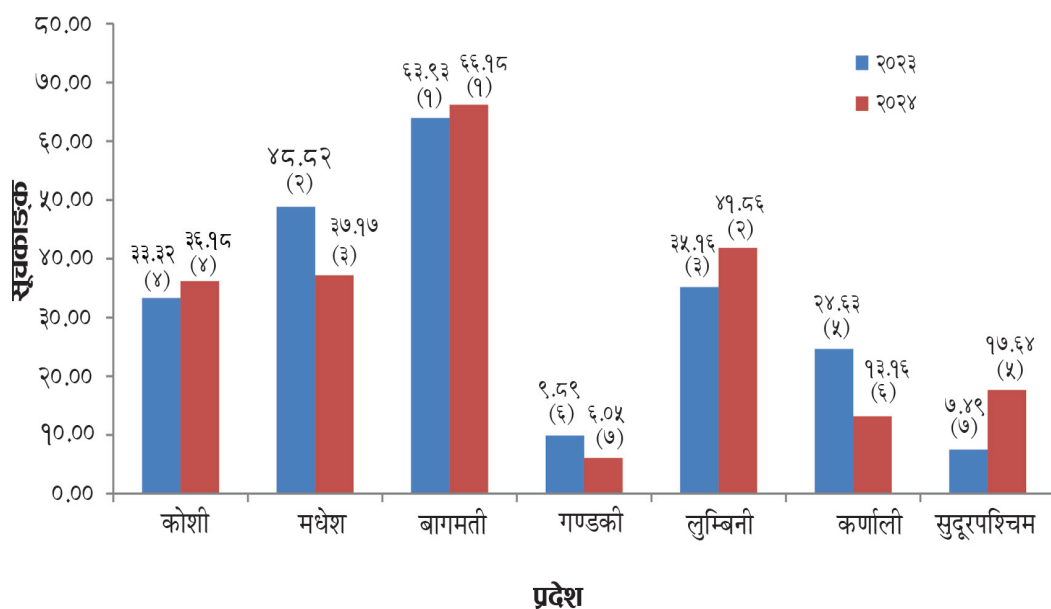
क्र.सं.	क्षेत्रहरू	सूचकहरूको सङ्ख्या	अड्कभार	क्र.सं.	क्षेत्रहरू	सूचकहरूको सङ्ख्या	अड्कभार
१.	महिला अधिकार	१	१/(१२×१४)	२.	बाल अधिकार	९	१/(१२×९)
३.	अपहरण	१	१/१२	४.	कुटपिट	१	१/१२
५.	कारागारमा मृत्यु	१	१/१२	६.	गिरफ्तारी	१	१/१२
७.	हिरासतमा मृत्यु	१	१/१२	८.	अमानवीय व्यवहार	३	१/(१२×३)
९.	घाइते	६	१/(१२×६)	१०.	हत्या	९	१/(१२×९)
११.	भेला हुने अधिकार	२	१/(१२×२)	१२.	धम्की	१	१/१२
	जम्मा					४८	

(स्रोत : इन्सेक, २०२४)

४१.८६ सूचकाङ्क मूल्यसहित दोस्रो स्थानमा रहेको देखिन्छ। कर्णाली र गण्डकी प्रदेश क्रमशः १३.१६ र ६.०५ को सबैभन्दा कम सूचकाङ्क मूल्यसहित सबैभन्दा तल्लो स्थानमा छन्। अध्ययनको नतिजाले बाँकी तीन ओटा प्रदेशहरू मधेश सूचकाङ्क मूल्य ३७.१७, कोशी सूचकाङ्क मूल्य ३६.१८ र सुदूरपश्चिम प्रदेश सूचकाङ्क मूल्य १७.६४ सहित मध्यम स्थानमा रहेको देखाएको छ। सन् २०२३ को तुलनामा, बागमती र कोशी प्रदेशको सापेक्ष स्थिति २०२४ मा अपरिवर्तित

रहेको छ। २०२३ देखि २०२४ सम्म, मधेश, गण्डकी, र कर्णाली प्रदेशको सापेक्ष स्थिति अलि सुधार भएको छ। यसको विपरीत लुम्बिनी र सुदूरपश्चिमको सापेक्ष स्थिति घटेको छ। विशेष गरी सुदूरपश्चिममा उल्लेखनीय गिरावट आएको छ (सन् २०२३ मा ७ औँ स्थानबाट सन् २०२४ मा ५ औँ स्थानमा)।

चित्र ३.१ प्रदेशको मानव अधिकार उल्लङ्घन सूचकाङ्क

(स्रोत : इन्सेक, २०२४)

तालिका ३.२ ले शारीरिक हिंसाको सूचकाङ्कका आधारमा नेपालका सात ओटा प्रदेशहरूको विभिन्न क्षेत्रगत मूल्याङ्कन (सबैभन्दा कमदेखि उच्च श्रेणीसम्म, जसले खराबदेखि राम्रो अवस्थालाई जनाउँछ) प्रस्तुत गर्दछ। यस तालिकाले समग्रमा सबैभन्दा उच्च सूचकाङ्क मान भएको बागमती प्रदेशले सात क्षेत्रमा (महिला अधिकार, बाल अधिकार, कुटपिट, जेलमा मृत्यु, गिरफ्तारी, हिरासतमा मृत्यु र भेला हुने अधिकार) सबैभन्दा कम श्रेणी हासिल गरेको छ भने दुई क्षेत्रमा (अपहरण र अमानवीय व्यवहार) दोस्रो स्थान ओगटेको छ। बागमती प्रदेशले अन्य दुई क्षेत्रमा -हत्या (५ औँ) र धम्की (४ औँ) का सन्दर्भमा अलिक राम्रो स्थान ओगटेको छ। सन् २०२३ को तुलनात्मक तथ्याङ्कले कुटपिट (५ औँ बाट १ औँ) र अमानवीय व्यवहार (७ औँ बाट २ औँ) का सन्दर्भमा यो प्रदेशको श्रेणी २०२४ मा उल्लेखनीय रूपमा घटेको छ। समग्र श्रेणीकरणमा दोस्रो स्थानमा रहेको लुम्बिनी प्रदेशले चार क्षेत्रगत सूचकहरूमा (अपहरण, हिरासतमा

मृत्यु, अमानवीय व्यवहार र धम्की) सबैभन्दा कम स्थान ओगटेको छ। सात क्षेत्रगत सूचकहरूमा (महिला अधिकार, बाल अधिकार, जेलमा मृत्यु, गिरफ्तारी, घाइते, हत्या र भेला हुने अधिकार) तेस्रोदेखि चौथो स्थान ओगटेको छ। सन् २०२३ को तुलनामा, यस प्रदेशको श्रेणी कुटपिटको घटनाहरूमा (तेस्रोबाट छैठौँ) उल्लेखनीय रूपमा सुधार भएको छ, तर अमानवीय व्यवहार (चौथोबाट पहिलो) र घाइते (सातौँबाट चौथो) का सन्दर्भमा यसको स्थान घटेको छ र अन्य क्षेत्रगत सूचकहरूमा लगभग उस्तै रहेको छ।

मधेश प्रदेश समग्रमा तेस्रो स्थानमा रहेको छ। यो प्रदेश तीन सूचक (अपहरण, हत्या र धम्की) को सन्दर्भमा पहिलो स्थानमा छ। लुम्बिनी प्रदेश जस्तै यो प्रदेश पनि पाँच क्षेत्रगत सूचकहरू (बाल अधिकार, कुटपिट, काराकारमा मृत्यु, अमानवीय व्यवहार र घाइते) को सन्दर्भमा तेस्रो र चौथो स्थानमा पर्छ। सन् २०२३-२४ मा, यो प्रदेशको स्थान आठ क्षेत्रगत सूचकहरूमा लगभग उस्तै रहेको छ। तर कुटपिट

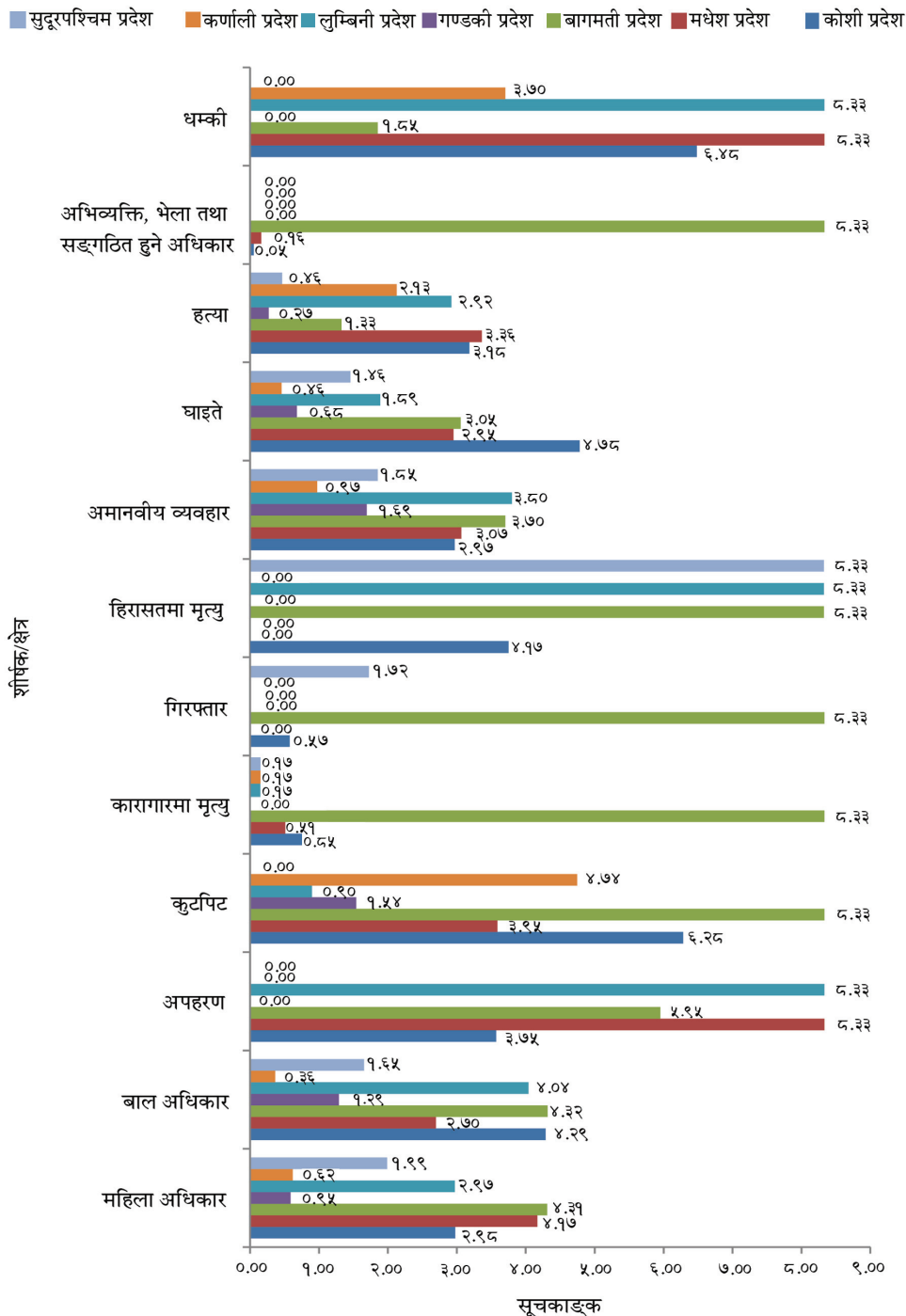
तालिका ३.२

शारीरिक हिंसाका विभिन्न क्षेत्रमा आधारित औसत स्थान
(सबैभन्दा कम स्थानले सबैभन्दा खराब अवस्थालाई र सबैभन्दा उच्च स्थानले सबैभन्दा राम्रो अवस्थालाई जनाउँछ)

क्षेत्र	कोशी		मधेश		बागमती		गण्डकी		लुम्बिनी		कर्णाली		सुदूरपश्चिम	
	२०२३	२०२४	२०२३	२०२४	२०२३	२०२४	२०२३	२०२४	२०२३	२०२४	२०२३	२०२४	२०२३	२०२४
महिला अधिकार	४	३	१	२	१	१	४	७	२	४	३	६	४	५
बाल अधिकार	२	२	४	४	१	१	५	६	३	३	७	७	६	५
अपहरण	३	३	१	१	१	२	४	४	२	१	३	४	४	४
कुटपिट	२	२	१	४	५	१	७	५	३	६	४	३	६	७
कारागारमा मृत्यु	२	२	५	३	१	१	५	६	४	४	५	५	३	५
गिरफ्तारी	२	३	३	४	१	१	५	४	४	४	६	४	७	२
हिरासतमा मृत्यु	२	१	१	२	२	१	२	२	१	१	२	२	२	१
अमानवीय व्यवहार	२	४	१	३	७	२	३	६	४	१	६	७	५	५
घाइते	२	१	३	४	१	२	४	६	७	४	५	७	६	५
हत्या	१	२	२	१	३	५	५	७	४	३	६	४	७	६
अभिव्यक्ति, भेला तथा सङ्गठित हुने अधिकार	४	३	३	२	१	१	५	४	५	४	२	४	५	४
धम्की	१	२	५	१	१	४	४	५	२	१	१	३	४	५

(स्रोत : इन्सेक, २०२४)

चित्र ३.२ शारीरिक हिंसाको क्षेत्रका आधारमा सात प्रदेशको सूचकाङ्क

(स्रोत : इन्सेक, २०२४)

(पहिलोबाट चौथो) र अमानवीय व्यवहार (पहिलोबाट तेस्रो) मा सुधार देखिएको छ। यसको विपरीत, कारागारमा मृत्युको सन्दर्भमा यस प्रदेशको (पाँचौँबाट तेस्रो) स्थानमा गिरावट आएको छ। त्यस्तै, समग्रमा चौथो स्थानमा रहेको कोशी प्रदेश दश क्षेत्रगत सूचकहरूको सन्दर्भमा दोस्रो वा तेस्रो स्थानमा पर्छ। यो प्रदेश एउटा मात्र सूचक (घाइते) को सन्दर्भमा पहिलो स्थानमा छ र अमानवीय व्यवहारको सन्दर्भमा चौथो स्थानमा छ। अमानवीय व्यवहारमा स्थान सुधार (दोस्रोबाट चौथो) बाहेक, यो प्रदेशको स्थान २०२३-२४ को अवधिमा लगभग उस्तै रहेको छ।

सन् २०२४ मा, समग्रमा पाँचौँ स्थानमा रहेको कर्णाली प्रदेश कुनै पनि सूचकमा पहिलो स्थानमा रहेको देखिँदैन र यो प्रदेश जेलमा मृत्यु सूचकमा दोस्रो स्थानमा छ। यो प्रदेश पाँच ओटा क्षेत्रगत सूचकहरूको सन्दर्भमा चौथोदेखि पाँचौँ स्थानमा रहेको छ भने चार ओटा सूचकहरू (महिला अधिकार, बाल अधिकार, अमानवीय व्यवहार र घाइते) को सन्दर्भमा छैटौँदेखि सातौँ स्थानमा रहेको छ। यो प्रदेशको स्थान अधिकांश क्षेत्रगत सूचकहरूमा लगभग अपरिवर्तित रहेको छ। गिरफ्तारी (छैटौँबाट चौथो) र हत्या (छैटौँबाट चौथो) को सन्दर्भमा कर्णाली प्रदेशको स्थान घटेको देखिन्छ। यसको विपरीत, घाइते (पाँचौँबाट सातौँ), भेला गर्ने अधिकार (दोस्रोबाट चौथो) र धम्की (पहिलोबाट तेस्रो) क्षेत्रगत सूचकहरूको सन्दर्भमा यस प्रदेशको स्थानमा सुधार भएको देखिन्छ।

गण्डकी र सुदूरपश्चिम प्रदेशहरू आठ ओटा क्षेत्रगत सूचकको सन्दर्भमा पाँचौँ वा सोभन्दा माथिल्लो स्थानमा छन्। सुदूरपश्चिम प्रदेश कारागारमा मृत्यु र गिरफ्तारीको सन्दर्भमा पहिलो र दोस्रो स्थानमा छ। कुनै पनि सूचकले गण्डकी प्रदेशलाई पहिलो स्थानमा नराखेको देखिन्छ। तर, यी दुवै प्रदेशहरू कारागारमा मृत्युको सन्दर्भमा दोस्रो स्थानमा आउँछन्। सन् २०२३-२४ को अवधिमा, अधिकांश सूचकको सन्दर्भमा दुवै प्रदेशको स्थानमा थोरै मात्र परिवर्तन भएको देखिन्छ। यद्यपि, सुदूरपश्चिम प्रदेशको स्थान गिरफ्तारीका घटनामा ठूलो गिरावट आएको छ (सातौँबाट दोस्रो स्थानमा) भने जेलमा मृत्युको सन्दर्भमा सामान्य सुधार देखिएको छ (तेस्रोबाट पाँचौँ स्थानमा)।

त्यस्तै गण्डकी प्रदेशले अमानवीय व्यवहार (तेस्रोबाट छैटौँ), घाइते (चौथोबाट छैटौँ) र हत्या (पाँचौँबाट सातौँ) सूचकको सन्दर्भमा सामान्य सुधार देखाएको छ। यस प्रदेशको स्थानमा कुटपिट (सातौँबाट पाँचौँ) सम्बन्धि सूचकमा सामान्य गिरावट देखिन्छ।

निष्कर्ष

माथिका विश्लेषणका आधारमा नेपालका सात ओटा प्रदेशहरू शारीरिक मानव अधिकार उल्लङ्घन सूचकाङ्कको सन्दर्भमा उल्लेखनीय रूपमा भिन्न रहेका छन्। बागमती प्रदेश २०२३ र २०२४ दुवै वर्षमा आफ्नो शीर्ष स्थान कायम राख्दै सबैभन्दा उच्च स्थानमा रहेको छ। २०२४ मा लुम्बिनी प्रदेश दोस्रो स्थानमा रहेको छ। यो प्रदेश अधिल्लो वर्षको तेस्रो स्थानबाट तल झरेको देखिन्छ। मधेश र कोशी प्रदेशहरूको सूचकाङ्क मानहरू तेस्रो र चौथो स्थानमा छ। मधेश प्रदेशमा अधिल्लो वर्षको तुलनामा आफ्नो स्थानमा सुधार आएको छ भने कोशी प्रदेशमा सुधार आउन सकेको छैन। सुदूरपश्चिम प्रदेश सन् २०२४ मा मध्यवर्ती स्थानमा रहँदा, यसको सापेक्ष सातौँ स्थानबाट पाँचौँ स्थानमा झरेको छ। यसको विपरीत, कर्णाली र गण्डकी प्रदेश छैटौँ र सातौँ स्थानमा रहँदा अधिल्लो वर्षको तुलनामा शारीरिक मानव अधिकार उल्लङ्घनको सन्दर्भमा सुधार भएको छ।

सात ओटै प्रदेशबीच शारीरिक मानव अधिकार उल्लङ्घन सूचकाङ्कका मानहरू क्षेत्रगत रूपमा तुलना गर्दा, समग्रमा उच्चतम सूचकाङ्क भएको बागमती प्रदेशमा अधिकांश क्षेत्र (महिला अधिकार, बाल अधिकार, कुटपिट, जेलमा मृत्यु, गिरफ्तारी, हिरासतमा मृत्यु, र भेला गर्ने अधिकार) मा सबैभन्दा खराब अवस्था रहेको देखिएको छ। तर, हत्या र धम्कीका क्षेत्रमा यस प्रदेशमा अलिकति सुधार आएको देखिएको छ। सन् २०२३ को तुलनामा, यस प्रदेशमा कुटपिट र अमानवीय व्यवहारका क्षेत्रमा अझ नराम्रो अवस्था देखिएको छ। समग्रमा दोस्रो स्थानमा रहेको लुम्बिनी प्रदेश चार सूचक (अपहरण, हिरासतमा मृत्यु, अमानवीय व्यवहार र धम्की) मा सबैभन्दा तल परेको छ। तर, २०२३ को तुलनामा, यस प्रदेशमा २०२४ मा

कुटपिटका क्षेत्रमा सुधार देखाएको छ। तर, घाइतेका क्षेत्रमा भने सुधार देखिएको छैन। तेस्रो स्थानमा रहेको मधेश प्रदेश अपहरण, हत्या र धम्कीका क्षेत्रमा पनि सुधार भएको छैन। अघिल्लो वर्षको तुलनामा जेलमा मृत्यु र धम्कीका क्षेत्रमा प्रदर्शनमा गिरावट देखाएको छ। र, कुटपिटका क्षेत्रमा सुधार देखाएको छ।

कोशी प्रदेश २०२३ र २०२४ दुवै वर्षमा चौथो स्थानमा रहेको छ। यो प्रदेशमा सबै क्षेत्रगत सूचकमा लगभग उस्तै अवस्था रहेको छ भने गिरफ्तारीमा सुधार भएको देखिन्छ। समग्रमा पाँचौँ स्थानमा रहेको सुदूरपश्चिम प्रदेश २०२४ मा सामान्य सुधार भएको देखिएको छ। यस प्रदेशको कारागारमा मृत्युको क्षेत्रमा सुधार आएको छ भने गिरफ्तारीको क्षेत्रमा उल्लेखनीय गिरावट भएको देखिन्छ। समग्रमा छैटौँ स्थानमा रहेको कर्णाली प्रदेश सन् २०२३ र २०२४ दुवै वर्षमा अधिकांश क्षेत्रहरूमा स्थिर रूपमा सुधार भएको छ। २०२४ मा यो प्रदेशमा घाइते, बेला हुने अधिकार र धम्कीका क्षेत्रमा उल्लेखनीय सुधार भएको देखिएको छ भने गिरफ्तारी र हत्यामा भने सुधार हुन सकेको छैन। गण्डकी प्रदेश दुवै वर्षमा सबैभन्दा उच्च स्थानमा रहेको छ। यो प्रदेश लगभग सबै क्षेत्रमा उत्कृष्ट रहेको छ। यस प्रदेशमा अमानवीय व्यवहार, घाइते र हत्या क्षेत्रमा उल्लेखनीय सुधार भएको देखिएको छ भने सन् २०२३ को तुलनामा कुटपिटको क्षेत्रमा गिरावट भएको देखिएको छ।

सीमितता

यो अध्ययन भौतिक तथा शारीरिक प्रकृतिको मानव अधिकार उल्लङ्घनमा मात्र सीमित छ। सामाजिक-आर्थिक-सांस्कृतिक र जातीय विभेद

अस्वीकृतिका कारण हुने मानव अधिकार उल्लङ्घनलाई यस विश्लेषणमा समावेश गरिएको छैन। घटनामा आधारित तथ्याङ्कको प्रयोग गर्दा यस विश्लेषणले पीडितहरूले घटनाको उजुरी गर्ने प्रवृत्ति र इन्सेकले ती घटनाहरू प्राप्त गर्ने प्रक्रिया देशभर समान छ भन्ने मान्यता राख्छ। तथ्याङ्क सङ्कलनका क्रममा, पीडितहरूले गम्भीर प्रकृतिका शारीरिक हिंसाका घटनाहरू उजुरी गर्न समस्या देखिएको थियो। बाधाहरू हुँदाहुँदै पनि घटनामा आधारित तथ्याङ्कले गम्भीर प्रकृतिका भौतिक तथा शारीरिक हिंसाको यथार्थ चित्रण गर्न सक्छ भन्ने मानिएको छ। यसका साथै, घटनामा आधारित तथ्याङ्क प्रदेशहरूको जनसङ्ख्या आकारलाई ध्यानमा नराखी प्रयोग गरिएको छ। यदि प्रदेशहरूको जनसङ्ख्या आकारलाई ध्यानमा राखेर विश्लेषण गरिएको भए मानव अधिकार उल्लङ्घन सूचकाङ्कको सन्दर्भमा प्रदेशहरूको सापेक्ष स्थिति परिवर्तन हुन सक्ने सम्भावना छ।

त्रुटि

सन् २०२३ को प्रतिवेदन (पृष्ठ ३३९, अङ्ग्रेजी संस्करण, चित्र ६.१) मा प्रस्तुत गरिएको सूचकाङ्क गणनाको गहन समीक्षापछि सूचकाङ्क मानहरूको गणना प्रक्रियामा त्रुटि पाइएको छ। तर, यो त्रुटिले कोशी र लुम्बिनी प्रदेश बाहेक अरु प्रदेशको स्थानक्रममा कुनै महत्वपूर्ण असर पारेको छैन। यो वर्ष हामीले त्रुटि सच्याएका छौँ। चित्र ६.१ मा सन् २०२३ का लागि संशोधित सूचकाङ्क मानहरू समावेश गरेका छौँ। यो त्रुटिका लागि हामी क्षमाप्रार्थी छौँ। आगामी दिनहरूमा यस्ता त्रुटि नदोहोरिने सुनिश्चित गर्न प्रतिबद्ध छौँ।

सन्दर्भ सामग्री

फेन्डोउनो, एस., गौजोन, एम., र वाग्नर, एल. (२०१६)। आन्तरिक हिंसाको सूचकाङ्क: विकासशील देशहरूमा आन्तरिक हिंसा र अपराधको संयुक्त र परिमाणात्मक मापन (विकास नीतिहरू कार्यपत्र १५१)।

Fondation pour les études et recherches sur le développement international
<https://ferdi.fr/dl/df-KXn41oHpgzqBAJvmiboiGe8A/ferdi-p151-internal-violence-index-a-composite-and-quantitative-measure-of.pdf>

वास्क्वेज, आई., म्याकमाहोन, एफ., मर्फी, आर., र शनाइडर, जी. एस. (२०२१)। मानव स्वतन्त्रता सूचकांक २०२१: व्यक्तिगत, नागरिक, र आर्थिक स्वतन्त्रताको विश्वव्यापी मापन। Cato Institute & Fraser Institute। <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/human-freedom-index-2021.pdf>